Türkiyə Zəfər bayramının ildönümü münasibətilə

Tarix yazan türk ordusu

Bəşər tarixi həm də qalib türk ordusunun zəfərləri ilə yadda qalıb. İnsan əli qılınc tutandan bəri Yer üzündə təxminən böyüklü-kiçikli 16 minə yaxın müharibə baş vermişdir. Onların arasında Malazgird, Kosova, Çanakkala savaşlarını, çağdaş Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulmasına gətirib çıxarmış 1919-1923-cü illərin istiqlal savaşını coşqu və saygı ilə xatırlamaq olar.

Tarix boyu həmişə yenilməz orduya malik olmuş bu millətdə belə bir düşüncə hakim olmuşdu ki, Yer üzündə nizam-intizam, əmin-amanlıq yalnız ordunun sayəsində bərqərar edilə bilər. Böyük türk cahangiri Mətə xaqan nizam-intizamın bir ordu üçün igidlikdən də üstün olduğunu anlayaraq tarixin ən intizamlı ordusunu qurmuşdu. O, igidlik və hərbi məharəti sərt intizamla birləşdirərək türk irqini əbədiləşdirmişdi. Təsadüfi deyil ki, bu gün də türk ordusu öz nizam-intizamı, bacarıq və məharəti ilə seçilir.

Türklərin tarix boyu qazandığı zəfərlərin kökündə mənəvi amillərlə yanaşı həm də onların hərb sənətini gözəl bilmələri, dövrünün ən yeni və mütərəqqi taktikalarına sahib olmaları dururdu. Təsadüfi deyil ki, odlu silah çıxanadək türklərin tətbiq etdiyi aypara, qurd oyunu, qaçdı-qovdu taktikaları həmişə onlara az qüvvə ilə çoxsaylı düşmən üzərində zəfər qazandırmışdır. Türklərin xarakterindəki savaş keyfiyyətləri bizim günlərədək gəlib çatmışdır. Çünki onlar heç vaxtı dövlətsiz olmamışlar. Bu keyfiyyətlər son yüzilliklər ərzində Səlcuq və Osmanlı dönəmində baş vermiş qanlı savaşlar zamanı özünü bariz şəkildə büruzə vermişdir. Müasir Türkiyə Cümhuriyyəti türk millətinin XX yüzillikdə cahan tarixinə qızıl hərflərlə yazmış olduğu bir qəhrəmanlıq əsəridir.

Türk milləti dünyanın böyük imperialist güclərinə qarşı Birinci dünya savaşına 2,8 milyon əsgərlə girmiş və ondan 560 min qazi ilə çıxmışdır. Məhz verdiyi şəhidlərin qanı bahasına islam və türk torpaq coğrafiyasında onlar öz müstəqil dövlətlərini qurdular.

Alçaldıcı şərtlərlə imzalanmış Mudros barışığı və Sevr sülh müqaviləsi yurdu tamamilə türklərin əlindən alır, onların Anadoluda azad surətdə yaşama haqqına son qoyurdu. Türklərdən də tələb olunurdu ki, bu cür ağır şərtləri qəbul etsinlər. Əlbəttə ki, türk millətinin belə bir durumu qəbul etməsi mümkün deyildi. 1919-cu il mayın 19-da Mustafa Kamal Paşanın Samsuna çıxmasilə Qurtuluş savaşı başlandı. Həmin ilin dekabrında Ankaraya gələn Kamal Paşa, 1920-ci il aprelin 23-də Türkiyə Böyük Millət Məclisini (TBMM) qurdu. Beləliklə, bütün məmləkətin idarəçiliyi xalqın iradəsinə tabe edildi. Həm də Qurtuluş savaşının mərkəzi Ankara oldu. Beləliklə, təşkil edilən nizami ordularla savaşa başlanıldı. İlk uğurlar Şərq cəbhəsində Rusiyadan və qərb ölkələrindən xeyli miqdarda silah-sursat almış 150-200 minlik erməni-daşnak dəstələrinə qarşı qazanıldı. Daha sonra Qərb cəbhəsində yunanlara qarşı Birinci və İkinci İnönü savaşları baş verdi. Bu savaşların qazanılması ilə yunanlara böyük bir zərbə endirilmiş oldu. Bunun ardınca yunan ordusu yenidən hücuma keçdi. Bununla əlaqədar Kamal Paşa savaşa girəcək türk ordusuna - "Xətti müdafiə yoxdur, səthi müdafiə vardır. Bu səth, bütün vətəndir. Vətənin hər qarış torpağı vətəndaşın qanı ilə islanmadıqca tərk olunamaz!" əmrini verdi. Türk əsgəri böyük bir əzm və fədakarlıqla bu qərara əməl etdi.

1921-ci il avqustun 23-dən sentyabrın 12-dək gecə-gündüz aramsız davam edən Sakarya savaşı türk millətinin müdafiə durumundan hücum vəziyyətinə keçdiyi önəmli bir savaş olaraq tarixə düşdü. Bu zəfərin sonunda TBMM tərəfindən Mustafa Kamala "Qazi" adı və "Marşal" rütbəsi verildi. Türk tarixinin dönüş nöqtələrindən biri olan Sakarya savaşından sonra, böyük bir hücumla düşməni tamamilə məhv etmək qərara alındı.

Sakarya döyüşündə məğlub olan yunan birlikləri geriyə çəkilərək, əvvəlcədən hazırlamış olduqları səngərlərdə və istehkamlarda mövqe tutdular. Bu mövqelər Əskişəhr, Kutahya və Afyonun şərqində yerləşirdi. Onlar əllərindəki bu mövqeləri vaxt keçirmədən sürətlə möhkəmləndirərək gücləndirməyə başladılar. Məqsədləri uzun bir müdafiə savaşına hazırlaşmaq idi. Buna qarşı türk millətinin qərarı isə düşməni qətiyyətlə vurub yurddan çıxarmaq idi. Bunu həyata keçirmək üçün də türk ordusunun gücləndirilməsi və hücuma hazırlanması gərəkirdi. Qış düşənədək hücuma keçmək istəyirdilər. Bu məqsədlə "Sad hərəkatı" adlı bir plan da hazırlandı. Ancaq hücun əvvəlcə bahara, sonra isə yay aylarına təxirə salındı. Sakarya savaşı kimi çox böyük bir döyüşdən çıxan ordunun dərhal bu hücuma girişə biləcək bir gücü yox idi. O halda, yaxşıca ölçüb-biçmədən, hesablamadan və hazırlaşmadan bu işə girişmək təhlükəli idi. Bu səbəblə Baş komandan və ətrafındakı zabit heyəti bütün açıq yerləri bağlamaq, hər baxımdan üstün bir hazırlıq görmək niyyətində idilər. Amma bu çox önəmli məsələni bəzi dairələrə qəbul etdirmək asan deyildi. Kamal Paşa deyirdi ki, "yarım hazırlıqla, yarım tədbirlə ediləcək hücum, heç hücum etməməkdən çox daha pisdir". Həmçinin Kamal Paşanı gözləri götürməyənlər onun baş komandan səlahiyyətlərini davam etdirmək məqsədilə ardıcıl olaraq hücuma keçmədiyi iddiasını irəli sürürdülər. Hətta hərbi taktika və planlardan başı çıxmayan bəzi xoş niyyətli adamlar belə bu mənfi təbliğatın təsiri altına düşərək müxtəlif qruplara qoşulmuşdular. Yadda saxlamaq lazımdır ki, Kamal Paşa bəzən ən mühüm hərbi-taktiki və strateji planlarını əvvəlcədən ən sadiq dostlarına belə demirdi. Çünki onlar dərhal onu başa düşməyib bu işə mane ola bilərdilər.

Belə bir şəraitdə sentyabrın 14-15-də səfərbərlik elan edildi. Qısa zamanda Qərb cəbhəsinə 200.000 nəfərlik qüvvə cəmləşdirildi. Ancaq bir xaricinin sözlərilə desək, "türk ordusu çılpaq deyiləcək dərəcədə pis geyindirilmişdi". Sayca üstün olan yunanlar isə daha yaxşı təchiz olunmuşdular. Nəhayət, ordu bütün hazırlıqlarını yenicə tamamlamışdı ki, 1922-ci il iyunun 16-da Baş komandan Mustafa Kamal Paşa Böyük hücuma qərar verdi. O, baş qərargah rəisinə, milli müdafiə nazirinə və ordu komandanlarına hücum üçün gizlicə lazım olan tədbirlərin görülməsi əmrini verdi. Qarşı-qarşıya duran iki ordunun canlı qüvvə və tüfəng baxımından qüvvələri demək olar ki, eyni idi. Lakin yunan ordusu pulemyot, top, təyyarə, nəqliyyat vasitələri, döyüş sursatı və digər ehtiyaclar baxımından çox üstün vəziyyətdə idi. Süvari qüvvələri baxımından isə türk ordusu üstün vəziyyətdə idi.

Mustafa Kamal Paşanın açıqlamalarına görə, türk ordusunun hücum planı belə idi: "Düşündüyümüz, ordularımızın əsas qüvvələrini düşmən cəbhəsinin bir qanadına və mümkün olduğu qədər kənar qanadında toplayaraq, bir məhvedici döyüş aparmaqdır. Bunun üçün uyğun gördüyümüz durum, əsas qüvvələrimizi düşmənin Afyonkarahisar yaxınlığında yerləşən sağ qanadı qruplaşmasının cənubunda və Akarçay ilə Dumlupınar səviyyəsinə qədər olan meydanda toplamaqdır. Düşmənin ən həssas və önəmli nöqtəsi oradır. Dərhal və qəti sonuc almaq, düşməni bu qanadından vurmaqla mümkündür. Qərb cəbhəsinin komandanı İsmət Paşa və baş qərargah rəisi Fevzi Paşa bu baxımdan xüsusilə gərəkdiyi qədər incələmələr aparmışlar. Hərəkat və hücum planımız çox öncədən təsbit edilmişdi".

Məclis üç aydan sonra 1922-ci il iyulun 20-də təkrar baş komandanlıq səlahiyyətini müddətsiz olaraq Qazi Mustafa Kamal Paşaya verdi. Bu zaman bütün yurdda fövqəladə bir hazırlıq görülürdü. Elə başa düşülürdü ki, artıq bir ölüm-dirim savaşına başlanılacaqdır. Millət əlində nəyi varsa ordusuna verir və qəti zəfəri gözləyirdi. Vəziyyət olduqca ağır idi. Sakarya savaşından sonra piyada və topçuların döyüş ehtiyatı tükənmək üzrə idi. Bunları yenidən təchiz etmək lazım gəlirdi.

Bu arada minlərcə sandıq döyüş sursatı, top və tüfəng, müttəfiq dövlətlərin işğalı və nəzarəti altında olan İstanbuldan qaçırılır, minbir çətinliklə və böyük təhlükələri dəf edərək Anadoluya gətirilirdi. Həmçinin Rusiya, İtaliya və Fransadan alınan silahlarla, artırılan və yeni qoyulan vergilərlə, Hindistan müsəlmanlarının pul yardımı ilə ordunun silah, sursat, minik, ərzaq və pal-paltar ehtiyacları ödənildi. Hərbi emalatxanalar gecə-gündüz çalışırdı. Pəncərə dəmirlərindən və dəmir yolu relslərindən süngü və xəncərlər hazırlandı. Yeni təyyarələr alındı, zədələnmişlər isə təmir edilərək uçacaq hala gətirildi. İyulun 28-də ordu komandaları arasında təşkil edilmiş futbol yarışına tamaşa etmək bəhanəsilə bütün komandanlar Akşehirə dəvət olundu. Kamal Paşa onlara Böyük hücumun təfərrüatları barəsində bilgi verdi. Sonra Ankaraya dönərək hücum qərarını hökumətə bildirdi. Belə bir şəraitdə avqustun 6-da hücuma hazırlaşmaq üçün orduya gizli əmr verildi.

Savaş hazırlıqları tamamlanmasına baxmayaraq, Kamal Paşa son dəfə bir barış təşəbbüsü göstərdi. O, daxili işlər nazirini Avropaya göndərdi. Bir aya qədər Avropada görüşlər keçirən

nazir London və Parisdə çox soyuq qarşılandı. Baş komandan Mustafa Kamal Paşa avqustun 17-dən 18-ə keçən gecə çox gizli surətdə Ankaradan çıxaraq avtomobillə Konya yolu ilə Qərb cəbhəsi qərargahının yerləşdiyi Akşehirə gəldi. Onun Ankaradan ayrıldığını yalnız bir neçə nəfər bilirdi. Hətta avqustun 21-də Kamal Paşanın Çankayada bir "çay dəsgahı" təşkil etməsi haqqında xəbər də çıxdı. Halbuki o, avqustun 20-də Akşehirdə Qərb cəbhəsi qərargahında idi. Məlumata görə, iki gün ərzində Kamal Paşa "Çalıquşu" romanını oxumuş və onu çox bəyənmişdi. Orada komandanlarla keçirilən qısa bir toplantıdan sonra avqustun 26-da sübh çağı hücuma başlamaq haqqında qərar qəbul olundu.

Avqustun 24-də komandanlıq qərargahı Akşehirdən hücum cəbhəsinin gerisindəki Şuhut qəsəbəsinə köçürüldü. Baş komandan və ordu generalları avqustun 25-də səhər tezdən Şuhutdan, hücumun idarə ediləcəyi Kocatəpənin cənub-qərbindəki çadırlı qərargaha gəldilər. Həmin gün Anadolu bir ölüm sükutuna büründü. Yürüş və yerdəyişmələr gecələr həyata keçirilir, birliklər gündüz vaxtı kəndlərdə və ağaclıqların altında dincəlirdilər. Hücum bölgəsində yolların düzəldilməsi kimi çalışmalarla düşmənin diqqətini çəkməmək üçün başqa bölgələrdə də bu cür işlər görülürdü. Avqustun 25-də gecə türk birlikləri bəzi yerlərdə düşmən mövqelərinə 400 metrədək yaxınlaşaraq veriləcək hücum əmrini gözləyirdi. Mustafa Kamal Paşa sübh tezdən saat 4-də yuxudan oyanıb bir fincan qəhvə içdi. Sonra o, çadırının önündə "Allahım! Sən türk millətini və ordusunu müzəffər eylə!" söyləyib, sonra atıyla Kocatəpənin zirvəsinə doğru irəlilədi.

Beləliklə, türk tarixinə Zəfər bayramı kimi daxil olmuş başlıca hücum əməliyyatları 1922-ci il avqustun 26-da səhər saat 04-30-da müzəffər türk ordusunun topçu birliklərinin atəşlərilə başlandı. Savaşlar qısa bir zaman içində daha da genişləndi. Düşmən mövqeləri bir-birinin ardınca ələ keçirildi. Nə baş verdiyini anlamayan düşmən çaşqın bir vəziyyətə düşərək başını itirmişdi. Çünki türklərin hücumu yunanların heç gözləmədikləri bir zamanda və heç gözləmədikləri bir yerdən başlanmışdı. Həmin gün və ertəsi günü qanlı çarpışmalar davam etdi. Avqustun 27-də türk qoşunları düşməni qabağına qataraq Sincanlı və Afyon düzənliklərinə endilər. Afyon azad edildi.

Türk əsgər və zabitləri böyük bir dözüm, intizam və rəşadət nümunəsi göstərdilər. Hücumun qızğın çağında 57-ci diviziyanın komandiri polkovnik Rəşad bəy qanlı savaşda ona həvalə olunmuş təpəni ilk cəhddə ələ keçirməyə nail olmamışdı. Baş komandan onu telefona çağırıb bildirmişdi ki, onun ləngiməsi digər birlikləri pis vəziyyətdə qoyur. Rəşad bəy belə cavab vermişdi ki, "Yarım saatdan sonra hədəflərə varacağız. Narahat olmayın, Paşam". Polkovnik təkrar atəş xəttinə qaçmış və hər nəyin bahasına olursa-olsun bu yarım saat içində Çiğiltəpəni ələ keçirmək üçün diviziyanı yenidən hücuma qaldırmışdı. Düşmən kəskin müqavimət göstərdiyindən yarım saat ərzində təpəni əldə etmək mümkün olmamışdı. Baş komandan yenidən ona telefon açır. Lakin polkovnik dərhal növbətçi zabiti yanına çağırıb ona bir kağız verib tapşırır ki, bunu şəxsən Paşaya oxuyarsan, mən səngərdən ayrıla bilmərəm. Zabit telefonda gözləyən Baş komandana belə cavab verir: "Rəşad bəy intihar etmişdir, Paşam. Sizə oxumaq üçün vidanaməni göndərdi: "Yarım saat içində bu mövqeni almaq üçün sizə söz verdiyim halda, sözümü yerinə yetirmədiyimə görə yaşaya bilmərəm". Polkovnik Rəşad bəyin növbətçi zabiti tərəfindən oxunan bu məktub bitən zaman, dolmuş mavi gözlərini üfüqlərə zilləyən baş komandan Mustafa Kamal Paşa: "Allah rəhmət eləsin" dedi və ruhunun dərinliklərinə çökən bir ağrı ilə "O, çox yaxşı bir əsgərdi", deyərək bu silah dostunu rəhmətlə anmışdı.

Türk ordusu düşmənə qəti və sarsıdıcı zərbəni avqustun 30-da endirdi. Səhər tezdən hər tərəfdən sıxışdırılan düşmən qüvvələri ilə türk birlikləri arasında bu bölgədə böyük bir meydan savaşı başlandı. Baş komandan Kamal Paşanın doğru-düzgün, məharətlə idarə etdiyi, yönəltdiyi bu savaşa Qərb cəbhəsinin komandanı İsmət Paşa haqlı olaraq "Baş komandan müharibəsi" adını vermişdi. O, hərbi dühası sayəsində böyük bir uğurla rəhbərlik etdiyi bu savaşda bir gün içində yunan ordusunun əhəmiyyətli bir qismi məhv edildi, digər bir qismi də əsir alındı. Baş komandan elə həmin gün baş qərargah rəisi Fevzi Paşanı, Qərb cəbhəsi komandanı İsmət Paşanı (İnönü), ordu komandanları Yaqub Şevki və Nurəddin paşaları, qərargahın qurulmuş olduğu Çal kəndində toplayaraq yaranmış vəziyyəti dəyərləndirdi. Toplantının yekununda düşmənin sürətlə təqib edilməsi, İzmir və ətrafındakı qüvvələri ilə birləşə bilməməsi üçün üç istiqamətdən Egeyə doğru irəliləmək münasib bilindi. Bundan sonra Mustafa Kamal tarixi əmrini verdi: "Ordular! İlk hədəfiniz Ağ dənizdir. İrəli!".

Bu əmri alan qəhrəman türk ordusu böyük bir həyəcanla irəli atıldı. Xüsusilə türk süvariləri çevik hərəkətlərilə böyük uğurlar qazandılar. Süvari korpusunun komandanı Faxrəddin Paşa (Altay) düşmənin bir çox qaçış yolunu kəsdi. Yunan ordusunun darmadağın edilməsi xəbəri Egeydə olan digər yunan birlikləri daxilində şayiə yaratdı. Onlar da sürətlə qaçmağa başladılar.

Amansız təqibin sonunda türk birlikləri sentyabrın 2-də yunan əsgərləri tərəfindən xarabalığa çevrilmiş Uşak şəhərinə daxil oldular.

Kamal Paşa Başkomandanlıq savaşını, savaş sonuna qədər kiçik önəmsiz döyüşlər biçimində açıqlayırdı. Həqiqəti dünyadan gizlədirdi. Səbəbi düşmən ordusunu məğlubiyyətdən qurtarmaq böyük dövlətlərin baş vuracağı cəhdlərə yol verməməkdən ibarət idi. Yunanlar qaçarkən türk birlikləri də işğal altındakı yerlərə bir-birinin ardınca girirdilər. Gediz, Alaşehir, Eşme, Salihli, Manisa, Kula, Aydın, Nif (Kamal Paşa) azad edildi. Bu qovalama sentyabrın 9-da İzmirdə sona çatdı. Düşmən qoşunundan geriyə qalanlar Kapıdağ yarımadasına qaçaraq oradan gəmilərə minib uzaqlaşdılar. Beləliklə, İzmirin 1919-cu il mayın 15-də başlayan işğalı 1922-ci il sentyabrın 9-da sona yetmiş oldu. Türk ordusundan qaçan düşmən ilə əməkdaşlıq edən etnik azlıqlar, işğalın üç ilindəki insanlığa zidd davranışlarına bir sonuncusunu da əlavə etdilər və gözəl İzmirin yarısını atəşə tutub külə döndərdilər. Necə ki, qaçarkən geridə buraxdıqları digər kənd və qəsəbələri yandırdıqları kimi. Bu dəhşətli görüntünü Mustafa Kamal da ürək ağrısı ilə izləmişdi. Amma o, buna əhəmiyyət verməməyə çalışırdı. Düşüncələrini yaxın gələcəyin mədəni və çiçəklənən İzmirinə yönəltmişdi. Beləliklə, 1922-ci il sentyabrın 18-də Qərbi Anadolu işğalçı yunan birliklərindən tamamilə təmizləndi. Türk ordusu 15 gün ərzində savaşa-savaşa 400-500 km yol qət etdi. Bununla da yurdun bütövlüyü təmin edildi və Türkiyə Cümhuriyyətinin yaranmasına aparan yol açılmış oldu. Atatürk zəfərlə sonuclanan bu hərəkatdan bəhs edərək yazırdı ki, "Bu əsər, türk millətinin hürriyyət və müstəqillik fikrinin əbədi abidəsidir. Bu əsəri yaradan bir millətin övladı, bir ordunun Baş komandanı olduğumdan, sonsuza qədər xoşbəxt və bəxtiyaram".

Bu zəfərlər sırasında ən önəmli yer tutan və 1922-ci il avqustun 30-da böyük zəfərlə sonuclanan Dumlupınar savaşını türk millətinin yenidən dirçəliş günü hesab etmək olar. Bu savaş Anadolu torpaqlarının "Türk vətəni" olduğunu bir daha düşmənə sübut etdi. Türkiyə tarixində Qurtuluş savaşının yekununu bildirən və o zaman türk ordularının baş komandanı Mustafa Kamal Paşanın şəxsən rəhbərliyi ilə qazanılan böyük zəfər türkləri yenidən Aralıq dənizinə endirdi. Bu zəfər bayramı ilk dəfə 1923-cü il avqustun 30-da Ankara, Afyonkarahisar və İzmirdə şənliklər şəklində bayram edilsə də, 1935-ci ilin mayında rəsmən Zəfər bayramı elan olunmuşdur. Hər il bütün yurdda bayram törənləri, şənliklərlə qeyd edilməkdədir. Hazırda bu bayram eyni zamanda Türkiyə Cümhuriyyətinin və Quzey Kıbrıs Türk Cümhuriyyətinin milli bayamıdır. O zaman işğalçı qoşunlar ölkə sərhədlərini bir müddət sonra tərk etsələr də, 30 avqust rəmzi olaraq ölkə ərazilərinin geri alındığı gün anlamındadır.

Bu zəfərin məntiqi yekunu isə müasir Türkiyə dövlətinin meydana gəlməsi oldu. Bu gün Türkiyə, Kıbrıs ilə yanaşı çiyin-çiyinə qardaş Azərbaycan da Zəfər bayramını böyük sevinc hissilə qeyd edir.

Atamoğlan MƏMMƏDLİ.